

Patent pro *Historickou sociologii*

Zdál se mi nedávno sen, že náš časopis *Historická sociologie* získal patent na příslušném úřadě. Přiznám se, že jsem byl tímto snovým, jinak řečeno imaginárním faktem nejen vzhledem k jeho paradoxnosti trochu zaskočen. Někdy by člověk chtěl mít patent na rozum, neřkuli patent na všechno. Vynořilo se přede mnou zároveň jakési vábení alternativní identity: jaké by to bylo ocitnout se na místě Bella nebo Edisona, popřípadě jiných vynálezců a objevitelů? Ostatně se rovněž tito aktéři národních a světových dějin čas od času pohybovali i v odlišných branžích. Nadto ještě vynález sám se nemusí vůbec uplatnit nebo dojde k jeho využití mnohem později. Výstižně mi zní také následující premisa: bylo by krásné přijít s určitou ideou, jež by vytvořila svěbytný proud myšlení. To je myslím hodně lákavá vize, stejně jako možnost objevit specifický rámec, do kterého by se daly vměstnat myšlenky jiných. Jistě, navzdory otevřenosti snového prostoru tvoří snící a jeho sen pouze omezenou, individuálně limitující mřížku. Něco však často bývá takříkajíc ve vzduchu a talentovaní jedinci na to mohou vědomě či nevědomě, třeba právě ve svých snech, reagovat. Pojďme se podívat na zajímavé případy z historie.

Tak například kolektivní dílo o rozvoji techniky v českých zemích překvapivě konstatuje: „Zajímavé je, že první prakticky použitelný telefon, stejně jako telegraf, nesestrojil ani fyzik, ani elektrotechnik, ale tenkrát učitel hluchoněmých prof. *Alexandr Graham Bell*. To, že dvě hodiny po Bellovi přišel s patentní přihláškou renomovaný elektrotechnik, zaměstnanec známé firmy *Western Electric Elisha Gray*, pouze dokazuje, že se již blížila doba, kdy pokrok ve vědě a technice bude výsledkem týmové práce fundovaných laboratoří. Žádost o patent předložil Bell 14. února 1876 s odvoláním na popis svého zařízení, který odevzdal ve Washingtonu již v prosinci 1875. Patent Bellovi byl udělen 7. března 1877 a měl číslo 174 465“ [*František Jílek (ed.) 1986: 214*].

Podle kanadského vědce českého původu Václava Smila (nar. 1943) se moderní svět zrodil v osmdesátých letech 19. století. Byla to jednoznačně epocha největšího počtu převratných vynálezů: „Když Thomas Edison v roce 1931 ve věku 84 let zemřel, vlastnil 1100 patentů ve Spojených státech a více než 2300 patentů po celém světě. Zdaleka nejslavnějším z nich byl patent žárovky, přestože sám nepřišel ani s myšlenkou vakuované skleněné nádoby, ani s použitím rozzhaveného vlákna. Zásadnější byla Edisonova koncepce, zcela *de novo*, uceleného systému výroby, přenosu a přeměny elektřiny, kterou uvedl do provozu nejprve v Londýně a poté na dolním Manhattanu v roce 1882“ [*Smil: 145*].

Dále Smil podotýká: „Ale pro naprostou originalitu hraničící s magií se nic nevyrovnná Edisonovu patentu č. 200 521, vydaném 19. února 1878, na první vůbec způsob záznamu zvuku a jeho reprodukci. Fonograf (zařízení pro mechanický záznam a reprodukci zvuku) se zrodil z telegrafu a telefonu. První jmenovaný se Edison po léta snažil

vylepšit – většina jeho raných patentů souvisela s tiskem telegrafů – a tím druhým byl od jeho zavedení fascinován“ [Smil: 145]. Tato zjištění vedou Václava Smila k razantnímu prohlášení: „Osmdesátá léta byla zázračná; poskytla různorodé výtobytky, jakými jsou antiperspiranty, levné osvětlení, spolehlivé výtahy a teorie elektromagnetismu – ačkoli většina lidí trousících své pomíjivé tweety a facebookové klevety ani zdaleka neví, za co všechno z našeho každodenního života vdčíme tomuto desetiletí“ [Smil: 127].

Do vstupních úvah aktuálního editorialem zapadá i teorie německého kulturního historika Petera Borscheida (nar. 1943), jenž nastínil princip zrychlení. Podle něj lidstvo zhruba od poloviny 15. století provází proces zrychlování dopravy, výroby a spotřeby, zpřesňování času prostřednictvím mechanických hodin, zvýšený pohyb informací... Velký spěch zachvacuje v 19. století především města, kde sídlí většina továren a sbíhají se tu železniční trati a telegrafní spoje. To vše pomáhají kontrolovat a řídit veřejné hodiny, které tak bdí nad celým životním cyklem. Zmíněný Borscheid stupňující se tempo nastiňuje mimo jiné následovně: „Dokonalá součinnost ovšem vyžaduje úctu k termínům, a kde existují termíny, tam vzniká časový tlak. Při malém množství termínů jej možná nepostřehneme, v moderním hospodářství se však mění ve skutečnou časovou tíseň, protože všechny nevyhnutelné činnosti, jako je jídlo, spánek či cesta do práce, se odehrávají v zúženém časovém prostoru. Standardizovaný čas, jehož hodnotu si člověk může kdykoli ověřit na náramkových hodinkách, slouží primárně jako ukázkový prostředek, v období pokročilé industrializace však získává funkci akcelerační“ [Borscheid: 179].

Do galerie osobností se specifickou technologickou a technickou invencí dobře zapadá taktéž František Křižík (1847–1941), který má nezpochybnitelné zásluhy v oblasti elektrotechnického průmyslu. Jeho malá dílna v Plzni se postupně proměnila v poměrně rozsáhlou továrnu usazenou na území dnešního Karlína. Tento významný aktér dějin techniky se proslavil nejen v českých zemích jako vynálezce obloukové lampy, dále elektrického signalizačního zařízení, prvních elektrifikovaných tramvají, jimiž se jezdí v Praze i jinde, první elektrifikované železniční dráhy z Tábora do Bechyně, světelné fontány na pražském výstavišti a podobně.

Jak bylo právě zmíněno, v roce 1878 přišel Křižík s blokovým signalizačním zařízením. Konkrétně navrhl zdokonalené elektrické návěstidlo a zkonstruoval ústřední stavění výhybek, čímž vytvořil bezpečnostní systém, který znatelně omezil nebezpečí vlakových srážek. Peníze z prvních vynálezů mu umožnily, aby se v létě roku 1878 vydal do Paříže na světovou výstavu. Myšlenka elektrického osvětlení byla v té době fascinující výzvou a rozhodně předurčila rovněž další dráhu tehdy jednatřicetiletého vynálezce. Jeho obloukovka konkurovala v Paříži Edisonově žárovce, dokonce získala zlatou medaili, protože svítila silněji. Během svého života vybavil František Křižík vlastním zařízením neuvěřitelný počet 130 českých elektráren. Křižíkova pracovní aktivita byla strhující, jak ostatně vyplývá z této letmé minibiografie.

Na předchozích rádcích jsem se pokusil představit určitou mozaiku historických událostí, u nichž bych se chtěl osobně ocitnout, a to nejenom ve snu. Nakonec tolik nezáleží na počtu patentů, hlavní devizou vždy zůstává spokojenost všech zainteresovaných aktérů a přinejmenším prvotní nadšení uživatelů. Ani tentokrát nepůjdeme v naznačených editorialem souvislostech do větších detailů, nepíšeme samostatnou studii, natož specializovanou knihu. Přesuňme se proto ze snových a vzpomínkových sfér do živé reality tohoto čísla *Historické sociologie*, které má co do sestavy textů standardní obsah.

Jako vždy nezapomínáme upozornit na studie v anglickém jazyce. Příspěvek Ivana Jakubce se zaměřuje na relativně krátké, ale významné období cestovního ruchu od roku 1938/39 do roku 1945. Autorovým záměrem je představit a vysvětlit důvody a důsledky realizace organizačních změn, jakož i dopady integrace cestovního ruchu do státem řízené ekonomiky nacistického Německa. V této souvislosti Jakubec v uvedeném rámci zhodnotil specifika rozvoje tří správních oblastí tehdy již bývalého československého státu (Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko). Ukázalo se, že ani za války cestovní ruch přes všechna omezení (legislativní, územní, časová, dopravní atd.) nezanikl.

Z příspěvků publikovaných v českém jazyce nemůžeme opomenout vskutku důkladné pojednání Jóhanna Pállo Árnasona o islandských ságách z historicko-sociologického aspektu. Autor velmi poučeně vysvětluje různé aspekty studia islandských ság, přičemž nezapomíná na vynikajícího islandského historika Gunnara Karlsona, který vystihl právě společensko-historický kontext této specifické slovesné tvorby.

Fenomén přátelství přitahoval již od starověku pozornost především filozofů a teologů, v poslední době se mu věnují i představitelé mnoha dalších vědních oborů. Martin Klement v úvodu své studie propojující poznatky sociologie, filozofie a antropologie s historiografickými přístupy systematicky postihuje problémy spojené se snahou definovat samotný pojem „přatelství“. Následně se jeho článek zabývá otázkou, jakým způsobem lze využít dlouhodobou korespondenci k analýze vztahu dvou historických protagonistů, kteří byli považováni za přátele. Interpretační problémy a možné metodologické přístupy při zkoumání přátelských vztahů takových dvou dopisovatelů ilustruje rozsáhlým komplexem dopisů Tomáše Garrigue Masaryka a Josefa Svatopluka Machara. Tyto dopisy pocházejí z let 1893 až 1932 a pro širokou veřejnost zůstávají bohužel prakticky neznámé.

Materiálová stať Bohuslava Šalandy nastiňuje určité aspekty železniční dopravy ve východních Čechách na trati Pardubice – Česká Třebová a podává zároveň celkový vývoj i pohyb jednotlivých vrstev dějin této techniky. Studie vznikla na základě autorova vlastního sociologického výzkumu v Moravanech a Cerekvici nad Loučnou. V neposlední řadě je příspěvkem k projektu *Dvě století železnice v Českých zemích. Kulturní, socioekonomické a dopravně technické aspekty vývoje českých (československých) železnic*, řešeném na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v rámci programu NAKI III – Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030, jehož poskytovatelem je Ministerstvo kultury České republiky.

Při této příležitosti se hodí připomenout, že výše jmenovaný Jóhann Páll Árnason je jedním z vyučujících právě Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Byl ostatně přímo spoluzakladatelem tehdy nového magisterského studijního programu Historická sociologie a mimo jiné působil jako školitel studentů doktorského studia. K počtě tohoto světově uznávaného badatele, který v roce 2020 oslavil osmdesátiny, vydalo s jubilejním vročením nakladatelství Routledge kolektivní knižní monografii s názvem *Civilization, Modernity, and Critique: Engaging Jóhann P. Árnason's Macro-Social Theory*, jejímiž editory jsou L. Dunaj, J. Smith a K. Mertel. Svými texty obohatili tuto knihu mnozí světově uznávaní představitelé sociálních věd, jako například Axel Honneth, Saïd Amir Arjomand, Peter Wagner či Wolfgang Knöbl. Za českou sociologii do knihy přispěl kapitolou *Long-term Developmental Processes as an Unintended Consequence of Human Action* Jiří Šubrt.

Člověk sní o ledasčem, mnohé si přeje a intenzivně si představuje, že se to vyplní. Proč by to nemohlo platit také o našem časopise *Historická sociologie*, jménem jejíž redakce

se vždy na konci každého editoriale obracíme na eventuální přispěvatelky a přispěvatele, aby zasílali svoje studie i texty v dalších odborných žánrech? Žádný patent na to nemáme, nicméně myšlenka na další rozšíření tematického a časového pole působnosti tohoto interdisciplinárního periodika tu v každém případě je. Tak se nechme překvapit, co nového ještě přinese.

Bohuslav Šalanda

DOI: 10.14712/23363525.2023.18

Literatura

- Borscheid, Peter [2007]. *Virus času. Kulturní dějiny zrychlování*. Praha: Mladá fronta.
- Jílek, František (ed.) [1986]. *Studie o technice v českých zemích, 1800–1918*. IV. díl. Praha: NTM.
- Křížík, František [1997]. *Paměti Františka Křížíka českého elektronika*. Praha: ČEZ.
- Smil, Václav [2021]. *Čísla nelžou. 71 věcí, které byste měli vědět o světě*. Zlín: Kniha Zlín.